

Provisoriska utopier – ett förändringsverktyg

av Mats Lundkvist och Benkt Högstedt

Ernst Wigforss publicerade år 1958 en uppsats i en filosofisk facktidskrift betitlad "Om provisoriska utopier". Bakgrunden är Wigforss stora intresse för politisk teori och hans ständiga påpekanden om att det måste finnas ett samspel mellan teori och praktiskt handlande i politiken. Arbetarrörelsen har utgjort en mycket stark samhällsförändrande kraft sett i ett 1900-talsperspektiv. Förklaringarna till detta kan vara många. En är troligen metoden med de ständigt uppsatta delmålen och mobiliseringen för att nå dem. Det är denna metod som Wigforss beskriver i sin uppsats.

Det finns ingenstades belagt, men förefaller dock troligt att det är de erfarenheter Wigforss gjort inom språkforskningen som han velat använda även inom politiken. Han hade utifrån ett teoretiskt underlag formulerat en teori om dialekternas utveckling och gjort omfattande fältstudier för att se hur det förhållit sig i verkligheten. Detta var ett tillvägagångssätt hämtat från naturvetenskaperna.

Inom naturvetenskaperna hade det sedan renässansen börjat att användas ett vetenskapligt förhållningssätt som innebar att teorierna kontrollerades genom observationer och experiment, något som idag kan tyckas föga märkligt. Men metoden innehöll en anmärkningsvärd kraft, som resulterat i alla de framsteg som nåtts inom astronomi, fysik, kemi, biologi och medicin under de senaste 500 åren. Utvecklingen anammades olika snabbt inom olika vetenskaper. I början av 1900-talet diskuterades detta förhållningssätt även inom samhällsvetenskaperna. Man kan nämna betydelsen av det källkritiska förhållningssättet inom ämnet historia, som innebar att en mängd amsagor utsorterades ur historieböckerna till förmån för verifierbara fakta.

En intressant utveckling av detta vetenskapliga förhållningssätt står filosofen Karl Popper för. Han har formulerat en möjlighet att skilja mellan sant vetenskapliga teorier/hypoteser från andra tankefoster genom att säga att vetenskapliga hypoteser är falsifierbara. Med detta menas att de kan, förr eller senare genom ytterligare forskning visas vara falska. Detta innebär en utvecklingsmöjlighet på teorinivå genom att teorierna ständigt kan ifrågasättas och gränserna för vetandet flyttas fram. Parentetiskt kan nämnas att ej falsifierbara teorier är sådana som skyddas av cirkelbevis och dogmer. Popper nämner särskilt psykoanalys, religiösa och marxistiska tankesystem.

Med en politisk utopi menas i allmänhet ”en vision om ett samhälle som i princip kan förverkligas, fastän vi saknar kunskap om eller ej besitter medlen för dess förverkligande”. Popper kritiserar utopierna i egenskap av vetenskapliga teorier bl.a. för att de inte ger möjlighet till falsifiering. Man skulle kunna säga att det utopiska målet ligger så långt fram att man inte säkert kan veta hur det skall genomföras och ej heller om målet i alla delar är rimligt.

Wigforss tillmötesgår dessa invändningar och säger att positionerna i stället skall framflyttas stegvis. Detta innebär att varje del bättre kan kontrolleras, undersökas och eventuellt förändras. Han ser stora fördelar med detta förhållningssätt. Det finns en risk att luften går ur en politisk rörelse om det definitiva målet är alltför avlägset och kanske visar sig ogenomförbart av en eller annan anledning eftersom de kontrollstationer som finns i det provisoriska systemet saknas. I detta får man en fortlöpande diskussion om mål och medel, som håller vitaliteten och utvecklingen levande. Man kan bättre överblicka utvecklingen på det totala politiska fältet så att olika utopier eller provisoriska sådana ej kommer att strida emot varandra. Ett speciellt problem kan inträffa, nämligen att utvecklingsförutsättningarna förändras så att det teoretiska förhållningssättet måste ändras. En utopi kan kraschlanda medan den provisoriska utopin ger möjligheter till nytänkande och omstart. Den gör även målet synligt. Och med visionen av en samhällsförbättring inom räckhåll mobiliseras de krafter som i demokratisk samverkan gör att målen uppnås.

En politisk utopi är jämlikhet. Historiskt har vissa mål redan uppnåtts, allmän rösträtt, parlamentarism, åtta timmars arbetsdag, demokratisering av skolan och utbildning över huvud, förbättrade villkor för kvinnor på en rad områden etc. Det kan å andra sidan konstateras att det finns utrymme för delutopier rörande ytterligare förändringar av kvinnans ställning, lika tillträde till gymnasielinjer, universitets- och högskoleutbildning, förbättring av industriell demokrati.

Wigforss för en diskussion om värderingarnas inflytande på teorier och utopier. Ett sådant inflytande är ofrånkomligt. Man väljer teorier inte utifrån någon objektiv sanning, valet är påverkat av värderingar bland annat inom etik och moral. Wigfors lutar mot ett i grunden relativistiskt betraktelsesätt, där olika teorier kan ha samma värde, men där valet av färdväg även bestäms av etiska och moraliska värderingar och exemplifierar detta med atombombsfrågan.

En samhällsförändrande rörelse måste arbeta med skilda tidsperspektiv. Det är naturligt att dessa olika tidsbilder måste ha sammanhang och vara förenliga för att utopierna inte skall få en negativ funktion. De provisoriska utopierna verkar så att delstegen harmonierar med det utopiska slutmålet och att det inte uppstår ett tomrum mellan det faktiska samhällstillståndet och det idealsamhälle man vill bygga. Wigforss tänkande hade stor inverkan både på det

socialdemokratiska partiets teori och praktiska agerande och för formandet av det moderna samhället. Han fick även stor betydelse för oppositionens motbild av socialdemokratin, vilken tyvärr alltför mycket kom att präglas av orealistiska skräckmålningar av Wigforss som person och effekterna av hans politik, ett förhållningssätt som blivit en röd och konstant tråd i den konservativa och liberala debatten ännu in i våra dagar.